

mai mulți vorbitori după limba română, totuși UNESCO îl consideră a fi în pericol (*endangered*). Ce să mai spunem despre celelalte dialecte romanice din Balcani, care sunt periclitate sever (*severely endangered*). Meglenoromâna are circa 5.000 de vorbitori activi din regiunea Moglena/Meglen (de la granița de stat dintre Grecia și Macedonia de Nord), incluzând un număr mic de urmași ai emigranților megleni din Banatul Sârbesc (*Introduction*, p. 4). Cartea nu ne oferă cifre pentru numeroșii vorbitori de română din Serbia răsăriteană (locuind în Valea Timocului), care sunt lipsiți nu doar de drepturi etnice și lingvistice, ci și de orice fel de cercetări de teren desfășurate în această zonă. O binevenită reparație (parțială) ne-o oferă cercetătorii de la Centrul European de Studii Etnice al Academiei Române din București care, în baza portalului de știri „Timoc Press”, analizează starea actuală (din 2000-2021) a celor aproximativ 400.000 de români timoceni. Ba mai mult, „în loc de concluzii”, se avansează un program îndrăzneț în 7 puncte ce indică *Direcții de acțiune concretă din partea statului român* [Directions of Concrete Action for the Romanian State], publicate de Alin Bulumac, Samira Cîrlig, Narcis Rupe, *Timok Valley, Sociological and Historical Aspects: The State of the Vitality of the Romanian Community in Eastern Serbia* [Valea Timocului, aspecte sociologice și istorice: Starea de vitalitate a comunității românești din Serbia de Est], în „Transylvanian Review”, vol. XXX, nr. 3, Autumn, 2021, p. 62-83. Având doar 35 de vorbitori activi de vlahă – așa cum a estimat recent Vivjana Brković, informatoarea Zvezdanei Vrzić (p. 137) – istroromâna orală și nonliterară, în realitate, aproape a încetat să mai fie o limbă vie. Situația lingvistică din Peninsula Istriei și din regiunea Moglenei este mult mai rea decât cea a *rheto-romanei* sau *romans* (recunoscută ca limbă națională în Elveția din 1938, și ca limbă oficială în corespondența cu cetățenii vorbitori de *romans* din 1996, alături de germană, franceză și italiană). De fapt, se pare că politicile de stat oferă totuși cheia necesară, căci măsurile favorabile minorităților naționale și recunoașterea oficială pe care le-a adoptat Elveția au reușit să salveze și să dezvolte comunitatea romanică, ce număra în anul 2000 circa 40.000 de vorbitori de *romans* ca limbă principală, respectiv 60.000 de oameni care o vorbesc în mod regulat.

Exceptând România și Provincia Autonomă Voivodina din Serbia (unele eforturi pe acest plan fiind depuse și de Macedonia de Nord, altele mai slabe de către Croația), nici unul din celelalte state balcanice nu a încercat cu adevărat să securizeze și să prezerve limbile romanice aflate în pericol sau în curs de extincție, nici să recunoască și să susțină dialectele românești vorbite în Albania, Bulgaria, Croația, Grecia, Kosovo, Muntenegru, Serbia, Turcia.

Ela Cosma

 <https://orcid.org/0000-0001-6898-2459>

DOI: 10.59277/AIIGB/2023.62.28

Il Sud-Est europeo e le Grandi Potenze. Questioni nazionali e ambizioni egemoniche dopo il Congresso di Berlino, a cura di Antonio D'ALESSANDRI e Rudolf DINU, colana „Studi per le Scienze Politiche”, Roma, Roma Tre-Press, 2020, 213 p.

Volumul de față este rezultatul unei colaborări italo-române, susținută instituțional de Facultatea de Științe Politice a Universității Roma Tre și Accademia di Romania in Roma. În contextul în care în 2019 s-au împlinit 140 de ani de la Congresul de pace de la Berlin (1878), care a făcut posibilă stabilirea de relații diplomatice între Italia și state balcanice cu independența de curând dobândită (Serbia, Muntenegru, România) sau de puțin timp constituite (Bulgaria). Cele două structuri academice au organizat, în 3-4 octombrie 2019, conferința internațională *Sud-Estul european și Marile Puteri. Probleme naționale și ambiții hegemonice după Congresul de la Berlin*. Această inițiativă științifică și-a propus să ofere o reflecție cu privire la impactul Congresului de pace de la Berlin asupra Europei balcanice, o regiune complicată,

marcată și după acest moment de probleme naționale nerezolvate și de interesele și rivalitățile dintre Marile Puteri, care se raportau la Europa de Sud-Est ca la un spațiu de expansiune economică și politică. În ce măsură Congresul de pace la Berlin a contribuit la detensionarea și atenuarea „problemei orientale”, unul din cele mai dificile și mai complicate aspecte de politică internațională ale secolului al XIX-lea, sau a creat condițiile pentru dispariția Imperiului otoman și pentru viitoarele conflicte de la începutul secolului XX? În ce măsură principiul echilibrului, convenit la Berlin în anul 1878, a avut un impact de durată pentru zona Balcanilor și la nivel european? La aceste întrebări și dileme, materialele prezentate la conferință au încercat să ofere răspunsuri, respectiv să sugereze posibile abordări și interpretări. Dezbaterile conferinței se regăsește în volumul de studii asupra cărui reflectăm, sub forma materialelor rezultate din comunicările susținute cu această ocazie. Rațiunile organizării acestei manifestări științifice și interogațiile principale în legătură cu tema aleasă sunt prezentate sintetic în considerațiile de început, cu care se deschide volumul.

Coordonatorii acestui proiect editorial, Antonio D'Alessandri și Rudolf Dinu, sunt doi specialiști recunoscuți în istoria secolului XIX-lea, relațiile internaționale din a doua jumătate a acestui veac, fiind o direcție de studiu asupra căreia s-au aplecat cu precădere. Au mai coordonat împreună volumul *Fra neutralità e conflitto. L'Italia, la Romania e le guerre balcaniche*, apărut în anul 2014. Antonio D'Alessandri este cercetător în domeniul istoriei Europei răsăritene și conferențiar la Facultatea de Științe Politice a Universității Roma Tre. În preocupările sale se regăsesc teme privind Europa balcanică și spațiul românesc în secolul al XIX-lea, fiind între altele autorul unei monografii dedicate Elenei Ghica alias Dora D'Istria, care a fost tradusă și în limba română (*Gândirea și opera Dorei D'Istria între Orientul european și Italia*, București, Editura Pavesiana, 2011). Câțiva ani mai târziu, în 2015, a publicat la Editura Argo din Lecce volumul *Sulle vie dell'esilio. I rivoluzionari romeni dopo il 1848*.

Rudolf Dinu este profesor la Facultatea de Istorie a Universității București și directorul Accademiei di Romania in Roma. Este autorul unor contribuții de referință pe problematici de istoria relațiilor politico-diplomatice italo-române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX (a îngrijit câteva ediții de documente cu această cuprindere tematică), precum și despre prezența României în relațiile internaționale între Independență și Primul Război Mondial-acestea fiind două teme de studiu pe care colegul Rudolf Dinu le-a cultivat în mod constant până acum. Dintre lucrările sale menționăm: *Diplomația Vechiului Regat, 1878-1914. Studii* (apărută la București și Cluj-Napoca în 2014), și *L'avamposto sul Danubio della Triplice Alleanza. Diplomazia e politica di sigurezza nella Romania di re Carlo I (1878-1914)* (publicat în Italia, la Editura Aracne, 2015).

În cuprinsul volumului se regăsesc 13 studii, semnate în bună parte de universitari și cercetători italieni, la care se adaugă câțiva reprezentanți ai istoriografilor din Europa răsăriteană și nu numai. Prima dintre aceste contribuții, în ordinea în care apar în volum, este cea semnată de Alma Hannig, un material consistent despre raporturile Imperiul austro-ungar cu Imperiul otoman (*Friends or Foes? Austro-Hungarian Policy Towards the Ottoman Empire*). În continuare Lucio Valent ne propune o analiză a direcțiilor de politică externă și strategii diplomatice a Marii Britanii pe zona Balcanilor și a Mediteranei orientale, în perioada delimitată de Congresul de pace de la Berlin și începutul primei conflagrații mondiale (*Time to Change? Politica e diplomazia britanniche nei Balcani e nel Mediterraneo orientale dopo il Congresso di Berlino (1878-1914)*). Fabrice Jesné, un contributor care vine de la École françaises de Rome, participă la volum cu un articol privind reflectarea „chestiunii orientale” în dezbaterile politice italiene din perioada imediat următoare congresului de la Berlin (*Da Berlino a Tunisi: la Questione d'Oriente nell'arena politica italiana (1878-1881)*).

Profesorul Francesco Guida, un specialist eminent în istoria modernă și contemporană a României și a sud-estului european, *doctor honoris causa* al Universității Babeș-Bolyai, este prezent în volum cu un studiu care abordează criza orientală din perspectiva relațiilor dintre Grecia și Italia. Studiul investigează poziția guvernelor de la Roma cu referire la Grecia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, încercând să stabilească în ce măsură politica externă italiană avea accente de filolelenism (*Barlumi di filellenismo. La Grecia, l'Italia e la crisi d'Oriente*). Mai departe istoricul rus Grigori Shkundin semnează un text cu un titlu incitant, despre politica Rusiei țariste față de principatul autonom al Bulgariei în primul deceniu de după congresul de la Berlin (*'I gave birth to you, I'll kill you': the Russian Imperialist Policy Towards the Principality of Bulgaria (1878-1887)*). Daniel Cain (Universitatea București), a ales să scrie despre un

„ingredient” mai deosebit din țesătura relațiilor internaționale ale veacului al XIX-lea: căsătoria la nivelul „capetelor încoronate”. Studiul său dezvoltă, astfel, tema căsătoriei prințului domnitor al Bulgariei, Ferdinand de Saxa-Coburg-Gotha cu Marie Louise de Bourbon-Parma, tatăl acesteia, ducele Robert, fiind un descendent direct al ultimului rege Bourbon al Franței, Carol al X-lea (*A Princely Wedding for Balkan Tranquility: Bulgaria and the Great Powers (1887-1896)*).

Studiul lui Rudolf Dinu aprofundează maniera în care s-a poziționat România în relațiile internaționale europene de după Congresul de la Berlin, cu evidențierea alegerilor făcute în acest sens de guvernele de la București, un moment de referință în această direcție fiind aderarea la blocul politico-militar al Puterilor Centrale, Tripla Alianță, în 30 octombrie 1883 (*Prevenire, contere e gestione le crisi nel Sud-est europeo. Il piano romeno per la sigurezza dopo Berlino (1878-1913)*). Francesco Caccamo scrie despre poziția Muntenegrului în perioada complicată a crizei balcanice care a precedat Congresul de pace de la Berlin («*Questo stato piccolo ma molto irrequieto*»: *il Montenegro e le ripercussioni della crisi balcanica del 1875-1878*). Vojislav Pavlović transferă dezbateră din zona relațiilor internaționale către alte elemente ale dinamicii istoriei Balcanilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: confesiune, cultură, ideologie (*Il ruolo essenziale dei libri nella formazione dell'identità nazionale. Stojan Novaković e la formazione della coscienza nazionale serba in Vecchia Serbia e Macedonia*).

Giulio M. Salzano este prezent în volum cu un studiu privind organizarea și funcționarea justiției în Bosnia-Herțegovina, provincie administrată după Congresul de la Berlin prin participarea directă a Imperiului austro-ungar, alături de cel otoman (*Da Vilayet a Reichland. L'amministrazione della giustizia in Bosnia-Erzegovina tra i due Imperi (1878-1883)*). Antonio D'Alessandri propune un material despre începuturile mișcării naționale albaneze în deceniile care au urmat Congresului de pace de la Berlin (*I primi passi del movimento nazionale albanese*). Giulia Lami revine la subiectul Bosnia-Herțegovina din perspectivă imagologică, în sensul în care evidențiază modul în care a fost receptată anexarea acestei provincii în paginile unui ziar popular rusesc, „Gazeta Kopejka” (*L'annessione della Bosnia-Erzegovina nelle pagine di un giornale popolare russo: Gazeta Kopejka (1908-1909)*). Pe final avem studiul Emanuele Costantini, interesant și bogat în sugestii de cercetare, despre evoluția urbanistică și arhitectonică a capitalelor din Balcani (*Da città ottomane a capitali nazionali. L'evoluzione urbanistica e architettonica delle capitali balcaniche*), o temă de „cursă lungă” pentru colega de la Universitatea din Perugia, dacă ne amintim faptul că a dedicat o monografie capitalei de pe Dâmbovița, orașul București, publicată în 2016, cu o ediție în limba română ieșită de sub tipar în 2019. Cartea mai conține la sfârșit o hartă a Europei de sud-est în perioada 1815-1915 și Indicele onomastic.

Este un loc comun în istoriografia și în analiza politică privitoare la spațiul balcanic afirmația că această regiune a reprezentat în ultimele două secole „butoiul cu pulbere” al Europei. Afirmarea naționalismelor și evoluția spre statul-națiune de tip modern s-au intersectat aici cu interesele concurente ale Marilor Puteri, care încercau să gestioneze problema „omului bolnav” al Europei acelei vremi, Imperiul otoman. Peninsula Balcanică a fost sursa unor crize majore pentru securitatea europeană, cu impact regional sau chiar global, dacă ne gândim la războiul Crimeii, la criza din anii 1875-1878, la cele două războaie balcanice din 1912-1913 și ... nu în ultimul rând la faptul că primul conflict mondial din istoria umanității a izbucnit în urma unui „incident” petrecut în aceeași zonă a Balcanilor, prin asasinarea la Sarajevo, în 28 iunie 1914, a moștenitorului tronului Austro-Ungariei, arhiducele Franz Ferdinand și a soției sale Sofia Chotek de Hohenberg. În această ordine de idei, este evident că momentul reprezentat de Congresul de pace de la Berlin a fost o „resetare” necesară a relațiilor internaționale cu incidență pe regiunea Balcanilor, care a funcționat însă doar temporar, după cum au arătat desfășurările de fapte de după aceea. Contribuțiile pe care le oferă conferința organizată în 2019 și volumul care i-a urmat sunt o binevenită invitație la reflecție cu privire la o epocă în care, ca și astăzi de altfel... războiul și pacea sunt două ipostaze fluide ale istoriei, care par a se succeda după o logică inaccesibilă percepției directe și imediate, „la cald”, a evenimentelor.

Ion Cârja

 <https://orcid.org/0000-0003-3252-9470>